

Két éves munkánkból, most inkább a sikereket próbáltam kiemelni, annak ellenére, hogy a csoportban tárgyalt esetek közül kevés végződött ilyen szép "happy enddel", mint a néhány kiragadott példa.

Gyakran egyáltalán nem tudtunk közös szemléletet kialakítani a pedagógusokkal. A csoportülések után sokszor álltunk fel csalódottan, kudarcosnak éreztük az összejövetelt. Bántott bennünket a rendszertelen részvétel, a közöm-bösség, amivel olykor találkoztunk. A feszültségeken nem mindig tudtunk úrrá lenni, az interakciók sokszor elsekélyesedtek és valóságos pletykaszintre süllyedt a beszélgetés.

Amikor azonban idén láttuk, hogy a volt csoporttagok rendszeresen visszajárnak egyéni eseteink megbeszélésére, hogy négyen közülük elvállalták az iskolai gyermekvédelmi megbízott feladatát - úgy éreztük, mégis valami szemléletváltozás megindult, valami történt a csoportban, ami hatását bizonyítja.

Gáti Ferenc ideillő mondatával szeretném befejezni tanulmányomat: "Szeretném nyilvánvalóvá tenni, hogy a jó pszichés klímájú iskolának terápiás értékei vannak, legalább annyira, mint a tüdőbeteg számára a klimatikus gyógyhelynek. Oda kellene hatni, hogy az iskolai pedagógus a terápiászerű korrigáló módszereket tudatosan is alkalmazza a gyermekpszichoterapeuta pedig tudja, hogy a terápiás hatások létesítésében miben és milyen mértékben támaszkodhat az iskolára!"

Füri Anna — Zsár Anna

Négy év pedagógusokkal Bálint-csoportban

A pedagógusképzésben a pszichológia oktatás hagyományosan háttérbe szorul, mennyiségileg és minőségileg is kifogásolható. Különösen kevés felkészítést kapnak a pedagógusok a mindennapi nevelési feladatokra, még kevesebbet a kritikus pedagógiai helyzetek megoldására. Az ismeretek hiányossága gyakran szemléleti bizonytalansággal, vagy hibákkal is társul. Ugyanakkor egyre nő a magatartási zavart mutató gyerekek száma. A pedagógus időnként tanácstalannak érezheti magát velük szemben. Kevés segítséget kap nevelési problémái megoldásához, a továbbképzések a szaktárgyakra koncentrálnak, és a legtöbb iskolában a tantestület légköre sem kedvező a tanár-diák, vagy tanár-szülő konfliktusok őszinte, kritikus-önkritikus megbeszélésére. A pedagógus e bonyolult helyzetben emberismeretére, intuíciójára támaszkodik, amelyek átsegíthetik a válságon. Ezek valódi hétköznapi hőstettek, az elismerés azonban éppen olyan ritka, mint a történetek kiértékelése és kollektív tapasztalattá válása.

Egyre sürgetőbbben jelentkeznek az igény pedagógusok és pszichológusok részéről olyan továbbképzési lehetőség iránt, amely alkalmas arra, hogy a pedagógus nagyobb jártasságot szerezzen iskolai konfliktusok megértésében és megoldásában, ismereteket szerezzen tanítványai magatartászavarának jobb megértéséhez és korrekciójához, valamint legfőbb munkaeszközével, saját személyiségével is tudatosabban, hatékonyabban tudjon bánni a válsághelyzetekben.

Véleményünk szerint erre olyan továbbképzési módszer alkalmas, amely konkrét probléma-kiindulású, a napi munkában közvetlenül és rövid időn belül haszonnal jár, de transferálható tapasztalatokat nyújt és a szemléletet is formálja; másrésztől személyes involválódást kíván a pedagógustól - ezzel segíti az önismeret növelését -, de mindvégig gyerekek és problémacentrikus, növelve a pedagógus felelősségérzetét, formálva pedagógus-identitását.

Elméleti megfontolások és a gyakorlati igények alapján az esetmegbeszélő Bálint-csoport-módszert találtuk alkalmazásnak arra, hogy pedagógus továbbképzési kísérletünkhöz alkalmazzuk.

A Bálint-csoport speciális kiképzési forma, amely az 50-es évek elején a londoni Tavistock klinikán született. Bálint Mihály és Bálint Enid előbb szociális gondozókból, majd önként jelentkező körzeti orvosokból 6-8 fős vitacsoportot szervezett. (Tapasztalataikat az Orvos, betegek és a betegség c. könyvben írta meg Bálint Mihály. Medicina, Budapest, 1962.) Abban próbálták segíteni a résztvevőket, hogy jobban megértsék, "mi játszódik le tudatosan, vagy tudat alatt a beteg pszichéjében, ha az orvos és betegek együtt van", hogy érzékenyebbé, fogékonyabbá váljanak a résztvevők a beteg és saját személyiségük rejtett dimenzióinak megnyilvánulásai iránt, ezáltal az orvos-beteg kapcsolatot - annak tudatos és tudattalan szintjeit - hatékonyabban tudják irányítani, végső soron betegüket adekvátan kezelni.

Olyan betegek eseteit vitatták meg a csoportban, akiknek a kezelése akadozott, vagy az orvos-beteg kapcsolatban mutatkoztak zavarok. A körzeti orvosoknak korábban nem volt rá lehetőségük, hogy jártasságot szerezzenek a pszichológiai kezelésben, legfeljebb elméleti ismereteiket gyarapíthatták a továbbképző kurzusokon. Sokan vonakodtak attól, hogy felvállalják ezt az újabb szakmai felelősséget. "Ennek magyarázatául leggyakrabban azt hangoztatták, hogy amúgyis túl sok a tennivalójuk, és teljesen lehetetlen számukra, hogy esetenként órákat töltsenek el egyetlen beteggel." "Igaz, hogy megfelelő pszichoterápiás kapcsolat megalapozása és fenntartása jóval több időt vesz igénybe, mint egy gyógyszer felírása. Hosszútávon azonban, számos esetben nagy időmegtakarítást jelenthet mind az orvos, mind a beteg számára." (Bálint M.)

Csekély módosítással a pedagógusok egy részének álláspontját is tükrözhetnék a fenti mondatok. Túlterheltségükre, szerteágazó feladataikra hivatkozva sokan elhárítják tanítványaik személyiségének mélyebb megismerését, a személyes kapcsolat, az egyéni bánásmód kialakítását. Azoknak a pedagógusoknak a sikerei állíthatók szembe leghitesebben ezzel a magatartással, akik felelősséggel vállalják tanítványaik személyiségének alakítását. Ők azok, akik nemcsak tudják, de át is élik, hogy a kóros családi dinamika talaján kialakult érzelmi-magatartási zavarok optimális iskolai-nevelői hatással csökkenthetők tanítványaiknál. Nyilvánvaló az is, hogy a hibás pedagógiai magatartás önmagában is pszichés zavarokat mobilizálhat a gyerekeknél. Bár nem lehet eléggé hangsúlyozni a tanárok-tanítók emberformáló tevékenységének jelentőségét, természetesen nem pszichológiai gyógykezelésre kell őket kiképezni. Nem ez volt a célunk a Bálint-csoport indításával, hanem az, hogy aktuális segítséget nyújtsunk napi munkájukban, távlatilag pedig előmozdítsuk személyiségük "korlátozott, mégis figyelemreméltó változását, folyamatos részvétel esetén". (Bálint M.)

Az esetmegbeszélő Bálint-csoport elterjedt módszer orvosok, pszichológusok és segítő foglalkozású szakemberek képzésében, de információink szerint az 1979-ben, a XI. kerületi Nevelési Tanácsadóban szervezett csoportunk volt az első kísérlet arra, hogy pedagógusokat is megnyerjünk e továbbképzési lehetőségnek. A kerület iskoláiba küldött felhívásunkban a jelentkezés feltételeként az önkéntességet és az esetbemutatás vállalását jelöltük meg. Az első évben tízen jelentkeztek, később rendszeres volt a túljelentkezés a csoportba, amely 1981-84-ig terjedő időszakban a 6. sz. kutatási főirány támogatásával folyamatosan működött, és amelyet az első sikeres év után a tagok kérésére szerveztük újra. A négy év alatt (évente 8-11 résztvevővel) összesen 19 aktív taggal dolgoztunk. Többségük alsótagozatos tanítónő volt, de 5 felsőtagozatos tanárnő, illetve 2 férfi tanító is résztvett a munkában. A csoport indításakor és minden tanév elején, amikor új tagokat vettünk fel, nagy jelentőséget tulajdonítottunk annak, hogy pontosan körvonalazzuk a feladatunkat. Az esetbemutatás, különösen a szabadasszociációs technika szokatlanágát, idegenszerűségét azzal próbáltuk csökkenteni, hogy újra és újra megfogalmaztuk elvárásainkat. Ezzel a csoport aktivitását konstruktív irányba kívántuk terelni. Instrukciónk tartalma a következő volt:

A csoportmunkában gyakorló tanítók, tanárok vesznek részt, akik valamennyien találkoztak már olyan nevelési problémával, amely szokatlanul "idegesítő és nehéz" volt számukra, amelyben úgy érezték, hogy kudarcot vallottak. Úgy gondoljuk, hogy mindenki számára hasznos e "szokatlanul problémás gyerekek" eseteinek megbeszélése. Az esetismertető pedagógus a beszámoló kapcsán újra végiggondolja a gyerek történetét, és olyan részletek is eszébe jutnak, amelyek felett eddig elsiklott. Megfogalmazhatja az esettel kapcsolatos, eddig ki nem mondott gondolatait, érzéseit. A csoporttagok kérdéseikkel és hozzászólásaikkal segíthetnek abban, hogy jobban megértsük a konfliktus hátterét. Javaslatokat tehetnek a megoldásra. A csoport azonban csak akkor képes aktívan résztvenni ebben a folyamatban, ha beleéli magát a pedagógus helyébe, ehhez pedig szükséges, hogy a beszámoló nagyon részletes és érzelmgazdag legyen - akár csapongónak is tűnhet -, hogy a gyerekek és szüleik szinte élénk varázsolja, megjelenítse; hogy részletesen kitérjen arra, ő hogy viselkedik a gyerekekkel, mit gondol róla, kihez hasonlítja, milyen érzelmek és indulatok támadtak benne, amikor együtt voltak, tehát színesen lefesse kettőjük kapcsolatát.

Mindenkinek kellett esetbeszámolót tartani, ennek az időpontját azonban megválaszthatták a tagok. Kiki otthon készülhetett a beszámolóra, jegyzetek használatát azonban mellőztük a csoportban. A csoport tagjai titoktartást vállaltak, ezzel is bátorítva egymást az őszinte megnyilatkozásra.

Hetente egy-másfél órában tartottuk az üléseket az esti órákban. Kezdetben a bevezető instrukcióra utalva vezettük be az eseteket.

Az ülések három fő részre tagolódtak:

1. A beszámoló tag elmondja az esetet (30 perc). Közben, de különösen a végén a tagok kérdéseket intéznek hozzá.

2. Megbeszélés (40 perc). Ebben a szakaszban a tagok mellett a csoportvezetők is kérdeznek és a további előrehaladáshoz szükséges megfogalmazásokkal, illetve értelmezési szakasz második felében az esetet ismertető csoporttag reakcióit (érzelmeit, ellenindulatát) próbálja megérteni a csoport. A csoportvezetők nagy figyelmet fordítanak arra, hogy a "főszereplő" tag személyes involválódása "szükséges és elégséges" mélységű legyen, valamint arra, hogy a csoport egésze együtt gondolkodjon. A megbeszélési szakasz végén a vezetők az általuk megfogalmazott értelmezések szintjében és részletességében igazodnak a főszereplő és a csoport többségének "felvevő" szintjéhez. Szerencsés esetben a csoport kevés segítséggel önállóan eljut a konfliktus lényegének pszichológiai értelmezéséhez. E szakasz végén elhangzik a "ki mit tenne most" kérdés.

3. Lezárás szakasza. Funkciója a megoldási javaslatok, pedagógiai ötletek közös összefoglalása mellett az eset tanulságainak általánosítása, a tagok hasonló tapasztalataival való összekapcsolása. Ezzel segítséget nyújtunk a főszereplőnek, hogy csökkenjenek az esetleges kritikai megjegyzések keltette feszültségei. Kivédhető az is, hogy a főszereplő reakciói károsnak minősüljenek.

A megbeszélés esetenként két ülést vett igénybe. Ilyenkor ügyeltünk arra, hogy beszámoló tagunk valami "útravalót" kapjon az első ülés végén. (Ezzel sikerült elérni, hogy tovább gondolkodjon a történeten és eljőjjön a következő ülésre.)

A megvitatott esetekről hónapokon, éveken át folyamatosan információkat kapott a csoport, így közösen feldolgozhattuk a gyerek és a tanító kapcsolatának újabb lényeges fejleményeit.

A koncentrációt és személyességet kívánó munkát néha megszakította egy-egy rövid kitérő, mely a témához lazán kapcsolódott: hasonló eset, kollégával való konfliktus, analóg személyes probléma. "Ez olyan, mint a kicsöngetés, de aztán a csoportvezető becsönget. Kell nekünk ez a tíz perc" - mondta egyik tagunk, amikor ezt a jelenséget megbeszélésre ajánlottuk. Csak néhány esetben éreztük szükségesnek, hogy a kitérő dinamikájára - az ellenállásra - tréfás-komoly megjegyzést tegyünk.

A csoportban felvetődő témák közül kiemeljük:

- a fiúk és a tanítónők kapcsolata;
- agresszív gyerekek, agresszív szülő, agresszív pedagógus;
- elhanyagolt gyerek, elhanyagolt szülő;
- pedagógus ellen támadó, ellenálló gyerek (és szülő);
- "megbotránkoztató" gyerek;

- lassú gyerek, fogyelmezetlen gyerek;
- figyelmetlen, szétszórt gyerek;
- masturbáció;
- váratlanul romló gyerek, aki "megváltozott";
- lusta gyerek;
- veszélyeztetett gyerek, hátrányos helyzetű családok;
- kapcsolat különböző típusú szülővel, a szülők befolyásolása;
- kapcsolat az osztállyal mint csoporttal;
- az osztály dinamikája;
- a tanító felelőssége;
- a tanító kompetenciája;
- konfliktusok, generációs problémák a tantestületben, az igazgató;
- a pedagógusok szociális helyzete, presztízse.

Vezetési módszerünk sajátossága a kettős vezetésben rejlő lehetőségek kihasználásán alapul. Mindkét vezető analitikusan orientált pszichológus, de szerepeiket szorosan vett képzettségük, szakmájuk szerint osztottuk el.

A gyermekpszichológus (a Nevelési Tanácsadó munkatársa) a "gyermekszakértő", aki jól ismeri a szöbakerülő iskolákat, tanárokat és gyerekeket - így alkalmanként "fél-pedagógus" szerepet vállal; aktívabb, gyakrabban közelíti a problémát a gyerek oldaláról, de involválódásával mintegy védelmet és biztonságot nyújt a pedagógusoknak az ellen, hogy reakcióikat a csoport károsnak minősítse. Segít a javaslatok, nevelési tanácsok kialakításában, összefoglalásában.

A másik vezető felnőttekkel foglalkozó klinikai pszichológus, ő a "felnőttszakértő", általában később kapcsolódik a beszélgetésbe, elsősorban a pedagógus reakcióira figyel és elemzésre kínálja ezeket. Megfogalmazásai és értelmezései is főként ezekre vonatkoznak. Fokozottan ügyel a főszereplő pszichés egyensúlyának, önbizalmának megőrzésére, a szükséges és elégséges involválódási szintre. Kérdései, értelmezései egyaránt azt célozzák, hogy a beszámoló csoporttag felismerje saját tudattalan mechanizmusát és ezek szerepét a helyzet kialakulásában.

Mindkét vezető igyekezett beolvadni a csoportba és - főleg kezdetben - mintát nyújtani a személyességre, az empátiára. Magatartásuk messzemenően alkalmazott a mindenkori helyzethez, a beszámoló csoporttag frusztráció-toleranciájához.

A csoport barátságos, toleráns légköre, a nyílt és természetes kommunikáció bátorította a résztvevőket, hogy vállalják sikereiket és tévedéseiket - önmagukat - a csoport előtt. A tagok megértésére és segítségére számítva olyan problémáikról is beszéltek, melyeket korábban titokként kezelték. A kölcsönös bizalom serkentette a kritikus, konstruktív véleménynyilvánítást. Nem tapasztaltunk kontrollálatlan indulatokat, sértődést, félrehúzódat és ez nagyrészt annak volt köszönhető, hogy a bonyolult, vagy az egyén számára

sérelmes összefüggések küszönén mindig akadt, aki közösséget vállalt a referáló taggal. (Megtámogatta önbizalmát saját hasonló gondjainak elmondásával, akár feldolgozta már azokat, akár nem.)

Félővenként összefoglaló megbeszélést tartottunk. Valamennyi résztvevő egyértelműen pozitívan nyilatkozott a közös munkáról. Egyikük így fogalmazta meg, mit jelent számára a csoport: "Itt elmondhatjuk a gondjainkat, kudarcainkat és nem néznek bennünket rossz pedagógusnak. Az ember olyan egyedül van az iskolai bajaival, nincs akivel megbeszélhetné. Mi itt egy kicsit mások vagyunk, nem jobbak, de legalább problémáink egy-egy gyereken."

A csoport néhány tagunk életében talán egy valódi - elsősorban munkahelyi közösség szerepét pótolta. (A tantestületek légköréről kevés pozitívumot hallottunk.)

A csoportmunka három fontos szinten zajlik:

1. Gyerek-pedagógus kapcsolat

Ez a legkritikusabb szint, amely valódi személyességet kíván a résztvevőktől. A konfliktusok, a gyerek iránt érzett szokatlan ellenszenv, vagy rokonszenv (mindkettőt igen nehéz egy pedagógusnak elismerni önmaga előtt) közös pszichológiai elemzése vezetett el bennünket tudattalan lélektani mechanizmusokhoz. Korábbi, gyermekkori élmények bukkantak fel, elfelejtettnek hitt emlékek elevenedtek fel, melyek érzelmi "utóélete" akaratlanul is hatással volt a pedagógus indulati reakcióira és magatartására. Az esetek megfelelő kibontásával sikerült megértenünk az indulatáttétel folyamatát. (A tanítvány szüleivel való konfliktus például áttolódhat a tanító-diák kapcsolatra - háttérben pedig esetleg a pedagógus saját szüleivel való korábbi konfliktusai húzódnak meg.)

Az együttes gondolkodásnak ez a szintje teszi leginkább próbára a pedagógus önismeretét, illetve önismereti igényét. A csoporttagok véleményünk szerint azért fogadták el ezt az elemzési mélységet, mert a megbeszélés után nemcsak jobban értették a helyzetet, de jelentős feszültségcsökkenést éltek át. Az ülés után rövid időn belül lényeges pozitív változást tapasztaltak a gyerekekkel való kapcsolatukban. Ismét pedagógusi kompetenciával és módszerekkel tudták irányítani a kapcsolatot.

2. A gyerek és a problémája közötti kapcsolat

Nagy súlyt helyeztünk arra, hogy a bemutatott esetekben feltárjuk a gyerek családi és iskolai történetét, minél részletesebben elemezzük a magatartás-zavar komplex háttérét. Ez a munka gyermeklélektani ismereteket és intellektuális aktivitást igényel: a tagok közelebbről megismerkedtek azazal a módszerrel, amellyel megérthetjük és befolyásolhatjuk egy gyerek pszichés problémáit.

3. A pedagógus, a csoport, és a vezetők közötti kapcsolat

A tagok, a csoport, illetve a vezetők viszonyát ritkán értelmeztük. Indulatosabb vitákra is sor került, néha a vezetőkre vonatkozó kritikák is elhangzottak - a vezetők ezt elfogadták, a tagok egymás közötti vitáiban megengedő attitűdöt érvényesítettek és elhárították a "mindentudó" szerepét, hogy elejét vegyék a tanár-diák, vagy terapeuta-beteg viszony kialakulásának a vezetők és tagok között. Egyenrangú szakemberként vitatták meg az eseteket.

*

A kísérleti csoport tapasztalatai alapján a Bálint-csoport módszert alkalmazásra ajánljuk a pedagógusok továbbképzésében. Célkitűzéseink megvalósultak: a pedagógusok eredményesen és aktívan (a létszámotosság 80-100 %-os volt) vettek részt a munkában. Hatékony segítséget kaptak konfliktusaik megoldásában. Szemléletük árnyaltabbá, pedagógusi felelősségvállalásuk tudatosabbá vált. Csoport tapasztalataik alapján önállóan is képesek feldolgozni a problémás eseteket. A résztvevők nevelői reakcióik és részben a személyiségük pozitív változásáról számoltak be. Feszültségük csökkent, magatartásuk rugalmasabbá vált. Több tagunk egyértelműbben vállalta női szerepét.

Pedagógusok és pszichológusok kölcsönös megbecsülésére épülő és azt erősítő négy évet töltöttünk a csoportban. A résztvevők nemcsak szakmai identitásukban gazdagodtak, de úgy érezzük, emberségükben is. A csoport intenzív intellektuális és érzelmi élményei a közvetlen tapasztalás szintjén győzték meg a résztvevőket arról, hogy oktatás és személyiségformálás nem választhatók el egymástól - mindkettő pozitív emberi kapcsolatok erőterében a leghatékonyabb.